

Natursyn och hållbarhet

Av Hillevi Helmfrid

Projektledare: Jan Eksvärd, LRF
Produktion: Stockholms Hjärnverk AB
Layout: Editor AB
Upplaga 3 000 ex
Tryckår: februari 2006
Tryckeri: Ljungbergs Tryckeri, Klippan

Förord

I många miljö- och hållbarhetsfrågor hamnar vi i en debatt där vi försöker få rätt i vår ståndpunkt. Detta har mer att göra med just att få rätt, än att hitta den bästa lösningen för människor, alla andra organismer och planeten som sådan.

För att lyfta debatten ur rätt och fel, känns det nödvändigt att inse att vi utan att vara medvetna om det har olika utgångspunkter om naturen och människans roll i relation till den. Hillevi har gjort ett utmärkt arbete för att tydliggöra dessa olika uppfattningar, varifrån de kommer och att de ändras över tiden av olika skäl.

När du och jag ser att vi faktiskt har olika utgångspunkter, ökar möjligheten att förstå varför vi kan ha helt olika värderingar och därmed en helt olika syn på ett problem och dess lösning. Då hoppas jag att vi gemensamt kan gå på en upptäckarfärd för att se vad som är den bästa och mest hållbara lösningen.

Trevlig upptäckarläsning!

Tack, Hillevi!

Stockholm februari 2005

Jan Eksvärd

Miljöchef LRF

Människor på landsbygden, som lever nära skog och natur, har ofta en vårdande attityd till naturen. Många bönder och skogsbrukare sköter sina skogar, djur och natur med hållbarheten som ledstjärna. Det är ett synsätt som ligger långt från den kvartalsekonomi som styr mycket av dagens snabba beslut i vårt samhälle.

Jag hoppas att Hillevis tydliggörande av olika synsätt ska ge landsbygdsborna ytterligare stimulans att vårda naturen och förvalta markerna till gagn för efterföljande generationer. För oss i Byarörelsen ger skriften bränsle i diskussionen om vårt eget förhållningssätt till naturen. Det är viktigt att vi klargör var vi står både för oss själva och för andra.

Kanske kan också skriften öka de naturvårdande myndigheternas förståelse för att folk på landsbygden är en självklar partner och allierad. Alltså inte ett problem utan en viktig förutsättning i arbetet med att värna svensk natur – helt i linje med Sveriges nya naturvårdspolitik.

Tack, Hillevi!

Stockholm den 27 augusti 2005

Åke Edin

Ordförande Folkrorelserådet – *Hela Sverige ska leva*

Författarens förord

Den här texten handlar om de existentiella ställningstaganden som sällan ventileras men som är avgörande för hur vi tar ställning i miljöfrågor. Syftet är att väcka frågor, stimulera till eftertanke och fördjupade samtal, snarare än att leverera färdiga svar. Jag svarar som författare själv för innehållet i texten.

Att skriva om natursyn har varit en oerhört lärorik process. Tack, Jan Eksvärd, som gjorde det möjligt. Ett varmt tack också till alla som bidragit med insiktsfulla synpunkter, korrektur, litteraturtips och ovärderlig uppmuntran: Yvonne Gunnarsdotter, Ulrich Nitsch, Daphne Thuvevesson, Lars Odén, Lars Paulsson, Lena Jarlov, Kåre Olsson, Helli Malers, Jan Eksvärd, Anders Tivell och många fler.

Vimmerby hösten 2004

Hillevi Helmfrid

Hållbar utveckling – Process och Perspektiv

Innehåll

Förord	3
Författarens förord	3
Innehåll	4
Olika synsätt har betydelse	5
Syfte	5
Metod och disposition	5
Tre sorters natursyn	6
1) Den outsinliga källan	6
2) Den sköra evighetsmaskinen	6
3) Den gemensamma kroppen	7
Analys	9
1) Den outsinliga källan	9
2) Den sköra evighetsmaskinen	10
3) Den gemensamma kroppen	11
Diskussion	14
Filosofi och praktiska rekommendationer	14
Är natursynerna varandra uteslutande?	14
Grundmetaforer	14
Från organism till maskin	14
Från maskin till virvel?	15
Natursyn och handling	15
Litteratur	16

Olika synsätt har betydelse

Denna skrift handlar om våra existentiella antaganden beträffande naturen och om sambandet mellan vår natursyn och synen på hållbar utveckling. Med natursyn menas här våra svar på frågorna ”Vad är naturen?” ”Hurdan är naturen?” och ”Vem är människan i relation till naturen?”

Denna sorts frågor ligger på en sådan nivå att svaren varken kan vara sanna eller falska. När vi pratar om natursyn rör vi oss alltså i ett landskap av antaganden om sådant som vi inte vet eller känner till.

Antaganden behöver vi göra för att kunna fungera i vardagen. Annars kan vi inte ordna våra intryck till begripliga mönster eller veta vartåt vi ska rikta blicken. Under all vetenskap finns också antaganden. Utan antaganden kan vi inte ställa upp meningsfulla hypoteser.

Det ska inledningsvis sägas att det inte är något problem i sig att vi gör olika existentiella antaganden. Det är fullt naturligt att det råder en mångfald av föreställningar och tolkningar av hur tillvaron djupast sett är beskaffad. Detta inte minst i dagens postmoderna, sekulariserade och internationaliserade samhälle. Däremot uppstår ofta problem när vi låtsas som att dessa antaganden inte finns så att de ”opererar under ytan” i diskussioner om ekonomi, teknik och samhällsfrågor. Följden blir lätt att vi

pratar förbi varandra och för ändlösa diskussioner som inte leder någon vart, eftersom våra existentiella grundantaganden också fungerar som filter för vilken kunskap vi söker och tar till oss.

Det faktum att vi sällan talar med varandra om vår natursyn och andra existentiella grundantaganden leder till att dessa kan förbli omedvetna även för oss själva. Följden är att våra antaganden inte heller aktivt utforskas, ifrågasätts, förfinas, och integreras med vårt vardags-jag.

Syfte

Den här skriften är tänkt att fungera som underlag för samtal och reflektion som syftar till att fördjupa medvetenhet och förståelse både för egna och andras existentiella grundantaganden om naturen.

Texten vill väcka frågor hos läsaren, exempelvis: Vilken natursyn har jag? Vad grundar den sig på? Vad antar jag? Hur vet jag det jag tror mig veta? Hur uttrycker sig min natursyn i handling? Vilka inre konflikter har jag när det gäller natursyn?

Texten kommer också att användas i kurser och workshops som syftar till att hjälpa deltagarna att utforska sin egen natursyn, lägga grunden för gemensamma ställningstaganden, och öka respekten för olik tänkande.

Metod och disposition

Framställningen bygger på tre kategorier av natursyn. Dessa har vuxit fram ur min egen erfarenhet av femton års teoretiskt och praktiskt arbete med hållbar utveckling. Urvalskriterier har varit att synsätten ska ha betydelse för tolkningen av hållbar utveckling och vara aktuella i samtiden. Förstudien gör alltså inte anspråk på att vara idéhistoriskt heltäckande.

De tre natursynerna presenteras i det första kapitlet genom ett ”inifrånperspektiv”. Jag har ”kli-

vit in” i en tänkt person som helt och fast företräder respektive synsätt och presenterar synsättet för tydlighetens skull nästan agitatoriskt.

I kapitlet ”Analys” diskuterar jag synsätten ett och ett, gör kopplingar till litteraturen och belyser genom citat.

I det sista kapitlet ”Diskussion” görs dels övergripande jämförelser mellan de tre synsätten, dels diskuteras aspekter av natursyn som går på tvären genom min uppdelning.

Tre sorters natursyn

Nedan presenteras tre sorters natursyn som alla spelar en viktig roll i den aktuella miljödebatten. Jag låter tre tänkta personer argumentera för sitt synsätt.

1) Den ousinliga källan

Naturen? – Den är därute... men man kan också säga att kroppen, vår djuriska sida, är ett stycke natur.

Men människan är väsensskild från djur och natur. Människan är rationell och kan skilja mellan ont och gott. Huruvida människan har en själ eller inte kan man tvista om. Men ett är säkert; Om någon har en själ så är det människan; och om det finns en gud så är det till människan som denna gud sätter sitt hopp. Men eftersom vi nog måste lämna det där med gud och själen öppet för spekulatation, så är människans förnuft egentligen det högsta som vi kan lita till.

I naturen finns ingen moral. Vissa vill hävda att naturen är omoralisk. Se bara hur den enes nöd ger den andres bröd! Men man behöver inte se på det på det viset. Man kan också med Darwin se hur konkurrens främjar kvalitet i det långa loppet. Bara de mest dugliga överlever och får föröka sig. För vår samhällsmoral kan vi välja att hämta inspiration från naturen eller ej. Men ett är säkert: Endast människan har kapacitet att göra moraliska ställningstaganden. Vi kan välja att värdesätta delar av naturen, vissa djur eller vissa arter, men det är människan som värderar. Hur skulle det kunna vara på något annat sätt?

Historiskt har vi gjort enorma framsteg. Från att ha levt skyddslösa inför den vilda och nyckfulla naturen har vi nu lyckats kultivera stora delar av jorden. Vi behöver inte längre vara rädda för vilda djur eller missväxt. Vi förlänger de ljusa timmarna med elektriskt ljus, har bekväma bostäder och kan ägna oss åt annat än den direkta kampen för överlevnad. Vi har kunnat bygga städer, med allt dessa innebär för mänsklig kreativitet och samvaro. Något man kanske inte alltid tänker på är att hela jordbrukslandskapet är människans verk. Samma sak gäller det vi uppfattar som gästvänliga skogar. Den natur som vi svärmar för är egentligen den kultiverade naturen.

Naturen är robust och yppig. Oupphörligen ska-

pas nya resurser eftersom allt växer och förökar sig. I det stora hela är ju människan förhållandevis liten jämfört med naturen. Naturen har fantastiska återställningsmekanismer som gör att det bara är en tidsfråga tills ekosystem repar sig, även efter radikala ingrepp. Den som kämpat mot ogräs vet att naturen är stark och tålig.

Naturvetenskapen har givit oss förmågan att avkläda livets så kallade mysterier ett och ett. I takt med att vi upptäcker de underliggande lagbundenheterna har grunden lagts för vår teknologiska revolution och hela det välstånd som vår kultur vilar på. Naturen fortsätter att vara en källa för råvaror och har betydelse för rekreation och forskning. Men i relation till produktionsfaktorerna kunskap och kapital spelar naturresurserna en underordnad roll i den moderna ekonomin.

Vad vi ibland glömmar bort är att det vi kallar naturresurser blir resurser först genom människans kunskap. Mineraloljan var till exempel ingen resurs innan vi hade kunskapen om hur den kunde utnyttjas i och med den industriella revolutionen. Ju mer kunskap vi har desto mer naturresurser får vi alltså. Oljetillgångarna i världen har faktiskt ökat, tack vare ständiga nyupptäckter och ny teknik. Domedagsprofeterna underskattar i allmänhet människans kreativitet. Historiskt är det ju så att när en resurs har tagit slut så kommer en annan i dess ställe. I det moderna jordbruket är inte längre marken någon knapp resurs. Kopparn som ansågs knapp för några decennier sedan ersätts idag med glasfiberoptik. Igenvuxna badsjöar kan mycket väl ersättas med rena fina simbassänger.

Historien borde lära oss att istället för att sörja över gamla teknologier, fråga oss vilka resurser som ännu ligger dolda för vårt öga. Vad väntar på oss runt hörnet? Kanske är det på mikronivå i cellernas biokemi och i DNA-molekylerna som framtidens resurser vilar – i naturens informationsresurser?

2) Den sköra evighetsmaskinen

Vi tangerar idag gränserna för vad ekosystemen långsiktigt tål. Detta sker på alla nivåer och symptomen är kända: klimatpåverkan; ozonhål; utarmning av den biologiska mångfalden; avfallsproblem; förorening av luft, mark och vatten; samt ackumulering av gifter i våra egna kroppar. Ekosystemen

kan buffra miljöpåverkan till en viss gräns. Men överskrids buffringskapaciteten blir system vilka tidigare framstått som robusta plötsligt sköra och kan kollapsa. Återhämtningstiden kan bli mycket lång. I vissa fall återställs inte ekosystemet utan förvandlas till något annat än det varit. Den kunskap som vi har om hur naturen fungerar pekar entydigt på att vi måste förhålla oss vaksamt och respektfullt.

Därför är det allvarligt att den ekonomi vi lever i har en stor blindfläck. Den räknar inte alls med naturen, som ju är själva basen för vår överlevnad och förutsättning för all mänsklig verksamhet.

Den gröna cellen förmår vad vi människor inte förmår: att omvandla solens strålningenergi till kemiskt bunden energi och samtidigt skapa ordnade stora molekyler av små utspridda. Detta arbete är förutsättningen för allt annat liv på jorden.

En realekonomi måste inbegripa naturens arbete och grunda sig på de villkor som naturlagarna ställer. Materia kan varken skapas eller försvinna. Kretsloppen är basen för naturens sätt att fungera. Människans påverkan på de naturliga kretsloppen får inte vara så stora att restprodukter ackumuleras i varken fast form, gas eller vätska. För ämnen som vi tar upp från jordskorpan innebär detta att vi måste tillskapa tekniska kretslopp så att ämnena kan användas gång på gång. För ämnen som ingår i de naturliga kretsloppen måste vi anpassa mängd och sort efter naturens förmåga att använda restprodukterna som byggstenar i biologisk produktion. Dessutom måste vi sörja för att de fysiska förutsättningarna finns för att naturens kretslopp ska fungera. Det innebär att vi måste värna om utrymme för biologisk mångfald och gröna solfångararealer.

Den stora utmaningen idag är hur människan åter ska kunna inpassa sig i naturens kretslopp. Man kan diskutera vilken åtgärd som är den viktigaste, men eftersom utmaningen är så stor kan vi inte begränsa oss till en enda lösning. Förändringen måste ske samtidigt i teknologin, ekonomin och livsstilen. (1) Tekniken måste effektiviseras i förhållande till hushållning med ordnad materia och till verkliga mänskliga behov. (2) Vi behöver också en förnuftigare ekonomi som inbegriper hela systemet och inte lämnar naturen utanför. Dagens system subventioneras av naturen och av kommande generationer. Vägen till en förnuftig ekonomi är att värdesätta naturens arbete och tydliggöra vad det kos-

tar i det långa loppet att bryta kretsloppen. Dessutom är det så att ju längre vi väntar med en omställning, desto kostsammare blir den. (3) Vi behöver också bli bättre på att fokusera på våra verkliga, mänskliga behov, till skillnad från de oändliga önskningar som skapas av reklam och media. Detta är särskilt viktigt med tanke på global rättvisa och att vi om tio år beräknas vara nästan en miljard fler människor på jorden.

Miljöförstöring har förvisso förekommit även i historien. Men i och med den industriella revolutionen upphörde människan definitivt att vara en ekologisk aktör bland andra. Vår inverkan på ekosystemen är i dag så stor att det är i människans händer som Planetens framtid ligger. Genom att studera naturens sätt att fungera och egenskaperna hos resilienta system (system som tål förändrade omvärldsvillkor) kan vi utveckla en ny sorts teknologi, en ekologisk ingenjörskonst, där naturen står förebild. Att avstå från dessa möjligheter vore i högsta grad oförnuftigt. Människan står nu i ett vägval mellan att säga av den gren hon sitter på, eller att axla rollen som naturens förvaltare. Stöd för förvaltartanken finns ju också i Bibeln.

3) Den gemensamma kroppen

Människan är inte och har aldrig varit skild från naturen. Våra kroppar består av stoff som är lika gammalt som universum. Vi började bli till för femton miljarder år sedan. Vår sol är en av miljarders miljarder andra stjärnor. I denna oföreställbart stora rymd finns den lilla planeten Jorden. Här sker något förunderligt. Här genereras alltmer sammansatta och medvetna former av liv. Människan är Jorden som blivit medveten om sig själv. Att inse detta är lika revolutionerande som den gång vi upptäckte att jorden är rund och inte platt.

Det räcker med grundläggande naturvetenskap för att inse att människan är ett med naturen. Vi vet att vi människor är beroende av att ständigt utbyta energi och materia med luft, vatten, jord, djur och växter. Det är känt att vi består av samma materia och är beroende av samma sorts energi. Vad vi gör påverkar alla andra varelser, vilket i sin tur påverkar oss tillbaka. Vi vet att väldigt lite skiljer oss genetiskt från våra närmaste släktingar bland primaterna. Vi har forskning som visar att närvaron av grönska påskyndar läkningsprocessen för sjuka med de mest varierande diagnoser. Människan är invävd i naturens väv.

Vårt moderna intellekt ställer sig ibland i vägen för omedelbara upplevelser. Därför förnekar vi sådant som egentligen borde vara uppenbart – att vi är ett med naturen. Att uppleva – att verkligen erfara – förbundenhet med naturen, förutsätter ett öppet sinne. I naturnära kulturer har förmågan att tona in djur, växter, floder och berg, varit en självklar överlevnadskunskap. Människan har i dessa kulturer ”samtalat” med sina medvarelser i livets väv. Förmågan att ”samtala” med naturen har överlevt hos ett fåtal personer i vår kultur och kan naturligtvis övas upp igen. Den är en slumrande potential i oss alla. Men vår idé om att vi står utanför, eller över naturen, täpper till våra sinnen.

Vi är framvuxna ur ett stort mysterium; universums tillkomst, livets tillkomst och utvecklingen av allt högre medvetanden, på den enda livsvänliga planet som vi känner till. Maskinmetaforen duger inte till att besvara frågor om varifrån och varthän. Den hjälper oss inte att förstå vilka vi är. Helheten är inte summan av delarna. Delarna föds ur helheten på samma sätt som barn föds av sina mödrar.

I livets väv är vi i ständig relation med varandra. Hur vi relaterar formar vilka vi är. ”För att kunna bli oss själva måste vi vara andra”, var det någon klok person som sa en gång.¹ Djupast sett är vi alla ett, du kan inte känna dig själv utan att känna den väv du ingår i. Innerst inne finns inget ”partikel-jag”, inte ett ting du kan peka på och säga ”detta är jag”. Innerst inne är ”fält-jaget”, en vibrerande rymd som är förbunden med medvarelserna, helheten och det stora mysterium som vi alla är del av.

Vetenskapen har nu kommit till en punkt där vi kan gå naturnära kulturers gamla visdom till mötes. Den moderna naturvetenskapen beskriver levande organismer som vibrerande system och kvantmekaniken beskriver världen som ”en väv av flytande helhet”.²

I en väv är vi jämlika. Här finns ingen naturgiven rätt för människan att sätta sig över och manipulera, inte ens utifrån ”långsiktigt hållbara” egenintressen. Avsikterna är viktigare än resultatet. Eftersom vi lever i samma kraftfält sätter våra avsikter, tankar, känslor och förhållningssätt spår, även om vi försöker dölja dem. Att låta målen helga medlen är att lura sig själv.

Dagens miljöproblem signalerar att vi hamnat i en återvändsgränd. Enda vägen ut ur denna återvändsgränd är en genomgripande förändring av vårt förhållningssätt till oss själva och till livet.

Vägen går via hjärtat och att med ödmjukhet öppna sig för det stora mysterium som tillvaron är. Ord som vördnad, respekt, helighet och kärlek behöver åter tas i bruk, respektive återges sin egentliga innebörd. Att säga att alla varelser är jämlika är inte att nedvärdera människan. Vi bör i stället förstå det som en utvidgning av humanismen, som en parallell till avskaffandet av slaveriet. Någon kanske vill invända att slaveriet ännu inte är avskaffat och att det ännu finns mycket att göra när det gäller att försvara mänskliga rättigheter. Men här finns ingen motsatsställning. Genom att vidga fördjupar vi också vår förståelse. En fördjupning som också kommer försvaret av mänskliga rättigheter tillgodo. Med kärlek, respekt och vördnad är det inte så att de riskerar att ta slut när fler får del av den, tvärtom, den växer ju fler som omfattas.

Analys

1) Den outsinliga källan

Jag har kallat den första natursynen för Den outsinliga källan. I denna "påse" har jag hållt samman flera av idéhistorians stora motsättningar vilket vid en första anblick kan verka förvirrande. Men för förståelsen av hållbar utveckling är likheterna viktigare än skillnaderna. Det som håller samman detta perspektiv är:

Människa och natur är åtskilda. (har skilda sfärer)
Människan är subjekt, naturen objekt.

Människan står över naturen. (Hon är Guds företrädare på jorden [kristendom, judendom, islam], hon står högst upp på evolutionens steg [vissa tolkningar av darwinism]), hon är den enda som kan värdera [västerländsk moralfilosofi].

Naturen kräver ingen särskild omsorg (den är vild, tålig, robust och yppig).

Mänsklig behovstillfredsställelse står i centrum.
Naturen är ett medel.

Det finns inget heligt i naturen.

En del av denna natursyn känner vi igen från vår vardag. Vi talar om att "gå ut i naturen" och upplever naturen som någonting "utanför". Det som är "innanför" benämner vi sällan, eftersom det är så självklart: människans värld.

Subjekt – objektrelationen är också del av vårt vardagliga tankegod. Det är människan som agerar, värderar och brukar jorden. Naturen ses som passivt föremål för vårt handlande och för vårt värderande. Endast människan står för medvetande och avsikter. Detta synsätt växte fram under upplysningstiden och genomsyrar vårt västerländska tankemönster i så hög grad att vi har svårt att föreställa oss att det skulle kunna vara på något annat sätt.

I min studie kan jag inte se några avgörande skillnader mellan kristendom, judendom och islam, när det gäller natursyn i relation till hållbar utveckling. I alla tre religioner ses människan som skild från, och som högre stående än naturen. Människan ses som Guds ställföreträdare på jorden och naturen har givits henne som redskap. Hur detta redskap får och bör användas finns det sedan olika uppfattningar om. Här verkar skillnaderna inom religionerna vara större än skillnaderna mellan dem.³

En annan konflikt som upptar mycket plats i lit-

teraturen är den mellan den religiösa, respektive den sekulariserade världsbilden. Särskilt Darwins utvecklingslära skapade på sin tid stor debatt och väcker fortfarande heta känslor i vissa kretsar. Men även här vill jag tona ned skillnaderna. Analogt med religionerna har darwinismen återopats för vitt skilda tolkningar när det gäller människans rättigheter och skyldigheter gentemot medvarelserna och jorden.⁴

Historiskt har naturen, särskilt här i Norden, upplevts som vild, stark, skrämmande och oändligt stor. Rädslan för det vilda beskrivs målande i Selma Lagerlöfs Gösta Berlings Saga:

I skogarnas mörker bo oheliga djur, vilkas käkar äro väpnade med hemskt glimmande tänder eller vassa näbbar, vilkas fötter bära skarpa klor, som längta efter att klänga sig fast vid en blodfylld hals, och vilkas ögon glimma av mordlust. [...] Ondskfull är naturen, lömsk som en sovande orm, intet kan man tro.⁵

En kristen tolkning som passade bra mot denna bakgrund var att människan hade till uppgift att tämja och förädla naturen. Detta synsätt bör ha stämt bra med allmogebondens vardagserfarenheter av kamp mot ogräs, farsoter, vådrets nyckfullhet och vilda djur. Begreppsparet kultur/natur blev en parallell till begreppsparet gott/ont och ande/materia. Även om vår rädsla för naturen har mildrats avsevärt i modern tid så bygger dessa begreppspar än idag logiken i vårt språk och tudelningen har genklang i vårt kollektiva undermedvetna.

I samband med industrialiseringen har bilden av naturen förändrats. Naturen ses fortfarande som stor, stark och tålig. Men tonvikten ligger nu inte så mycket på gott och ont, som på nytta. Naturen ses som en källa att ösa ur och fokus riktas på hur resurserna effektivast kan utnyttjas. Detta synsätt är välbekant eftersom det genomsyrar vår tids dominerande politiska ideologier (från höger till vänster). Det ligger till grund för den neoklassiska ekonomin och flera andra samhällsvetenskapliga discipliner. Nyttoperspektivet avspeglas i vårt språk när vi använder ord som "naturresurser" och "naturkapital".

Naturen ses inte som helig enligt detta synsätt. Först har kristendomen och den västerländska

humanismen avgränsat området för helighet till människan. Därefter har sekulariseringen och nyttomoralen satt själva begreppet "helig" på undantag.

Eftersom naturen förutsätts vara robust och yppig finns det inom detta synsätt en tendens att lämna naturen utanför fokus. Intresset riktas istället på mänsklig behovstillfredsställelse, där teknologi och ekonomi ses som de viktigaste medlen. Hos människor och organisationer som inte känner något behov av att tala om natursyn är det därför troligt att denna natursyn slumrar i det omedvetna. När naturen ändå ska analyseras blir perspektivet starkt människocentrerat och ofta drivs tanken om substitution (att knappa resurser kan ersättas av mindre knappa genom tekniskt framåtskridande) långt. Nedan ett exempel på detta från en av Sveriges ansedda naturresursekonomer Marian Radetzki:

Två centrala drag hos en god miljö är att den garanterar mänsklig överlevnad och bekvämlighet. Graderna av överlevnad kan åtminstone mätas med en viss objektivitet. Den grad av bekvämlighet som orsakas av miljöfaktorerna, däremot, bestäms av subjektiva uppfattningar, och varierar förmodligen mellan olika individer. Vissa människor kan exempelvis finna tystnad i högsta grad önskvärd, medan andra inte känner sig väl till mods utan buller i bakgrunden.

[...]

Det tekniska framåtskridandet ger också ökande möjligheter att upprätta mikromiljöer som är bättre anpassade än den naturliga omgivningen till mänskliga behov, eller som isolerar från en försämrade makromiljö. Ett något banalt exempel är simbassänger som skyddar de badande från maneter, obehagliga temperaturvariationer och nedsmutsning av havsvattnet. Ett annat är slutna köpcentra som gör det möjligt för de handlande att undvika regn, buller och avgaser på gatan.

[...]

Spridningen av för människan särskilt avpassade mikromiljöer har den intressanta bieffekten att koncentrera såväl människor som ekonomisk aktivitet, och att därmed förglesa eller helt tömma andra områden på befolkning. [...] Men tiden läker de flesta sår, och så småningom återgår "glesbygderna" till något som i alla fall påminner om det ursprungliga naturtillståndet.

[...]

Vår generation har kanske föga sinne för de futuristiska mänskliga miljöer som kan göras möjliga av

det teknologiska framåtskridandet. [...] Likväl kan detta vara de miljöer som framtida generationer kommer att föredra, även om de fick välja.⁶

2) Den sköra evighetsmaskinen

Den sköra evighetsmaskinen har jag valt att kalla en natursyn som tagit tydlig form under de senaste två decennierna. Denna natursyn är nära förbunden med framväxten av begreppet hållbar utveckling, även om företrädare för alla tre synsätten talar om hållbar utveckling idag.

Den sköra evighetsmaskinen har spelat en avgörande roll i den höjning av miljöfrågans status som skett under de senaste decennierna då den från att ha företrätts av små marginella grupper i samhället, flyttat in till styrelserummen och politiken.

Liksom i det föregående synsättet ses människan som subjekt och naturen som objekt. Även här står människan och hennes behovstillfredsställelse i centrum och det är bara människan som anses vara förmögen att värdera.

Men på tre sätt skiljer sig detta synsätt från Den ousinliga källan:

- 1) På det materiella planet är vi förbundna med och beroende av naturen.
- 2) Naturen är skör, komplex, ändlig och ställer villkor.
- 3) Nyttotänkandet måste förstås på lång sikt och inbegripa möjligheter för alla människor.

Företrädare för Den sköra evighetsmaskinen betonar att vi är beroende av naturens materialflöden. Vi behöver föda, rent vatten, ren luft och att kunna lämna ifrån oss våra restprodukter. När vi förstår naturens sätt att fungera och respekterar de absoluta gränser som naturen sätter, kan naturen fortsätta att försörja oss.

Denna natursyn kan man finna i Brundtlandrapporten och dokumenten från Rio samt i många statliga utredningar om Hållbar utveckling. Man kan också hitta den i 1990-talets miljöforskning.

Ett exempel är Det Naturliga Stegets (DNS) ansats kring "fyra systemvillkor". Underförstått i modellen finns antagandet om att bara människan sköter sin planet väl, så kan den bära oss i evighet (därav ordet evighetsmaskin i rubriken). Maskinen som metafor fanns också med i DNS tidiga illustrationer där man kunde se gubbar som vrider på rattar. Fokus ligger på att skapa anpassade och lagom stora materialflöden för att undvika anhopning.

Karl-Henrik Robèrt skriver i sin bok Det Nöd-vändiga Steget:

Konsekvenserna av lagen om materians oförstörbarhet leder automatiskt fram till kretsloppsprincipen, som är den minsta gemensamma nämnaren för alla uthålliga samhällen: De sopor och molekylsopor som vi låter läcka från samhället till naturen måste kunna processas och upparbetas av kretsloppen där. När ett uthålligt samhälle är i materialbalans, innebär lagen om materians oförstörbarhet: Precis samma materialmängd som vi importerar från naturen till samhället i form av resurser (mat, bio-bränsle, timmer, massa mm) måste i form av restprodukter lämnas tillbaka till naturen för uppabetning. Den minsta gemensamma nämnaren för uthålliga samhällen kan kortare uttryckas: Materialomsättningen i samhället inpassas som en integrerad del i naturens kretslopp och på naturens villkor, så att inget sopberg växer och inga molekylsopor ökar i naturen. 7

Av två anledningar är det särskilt intressant att titta på DNS idévärld. För det första med tanke på det stora genomslag som DNS natursyn fått inom både näringsliv och politik. DNS har spelat en avgörande roll i att föra in miljöengagemang i sammanhang där detta tidigare varit frånvarande. För det andra för att DNS tillsammans med forskare från Chalmers har gjort sin idévärld tydligare än de flesta andra parter i miljödebatten.

För jordbrukets del har DNS synsätt tillämpats i konsensusdokumentet "Den livsviktiga näringen" från 1993. Genom att kliva in i den nya referensram som DNS tillhandahöll kunde företrädare för ekologiskt och konventionellt lantbruk kunde överbrygga tidigare meningsmotsättningar. Samtidigt upplevde deltagarna att DNS synsätt utslöt frågor som de ansåg var viktiga för hållbar utveckling, exempelvis djuretik, hälsa, livsmedelskvalitet, arbetsmiljö och livskvalitet för lantbrukaren, landskapsestetik, kulturminnesvård, genmodifierade organismer.⁸ Gemensamt för dessa frågor är att de inte kan hanteras inom ramen för maskinmetaforen.

Betecknande för synsättet Den sköra evighetsmaskinen är begreppen "natural resource management" och "ekologisk ingenjörskonst". Genom kunskap och förnuft kan människan förvalta naturen så att den inte förstörs.

3) Den gemensamma kroppen

Det synsätt som jag har valt att kalla Den gemensamma kroppen skiljer sig markant från de två ovanstående när det gäller antaganden och grundmetaforer. Liksom i Den outsinliga källan har jag här "hällt ihop" tankegods från vitt skilda traditioner i samma "påse", men försöker peka på det som är gemensamt.

Historiska rötter till detta förhållningssätt hittar vi framför allt hos naturfolken. Beskrivningar av de naturnära kulturernas världsbild är ofta svåra för oss att tillgodogöra sig. Detta beror på att vårt moderna västerländska språk förutsätter sådana kategorier som: tid, rum, individ, ägande, mål, medel, nytta, framsteg, materia och ande. För Hopi-indianerna i Nordamerika finns inget abstrakt koordinatsystem av tid och rum där händelser äger rum. Deras verklighetsuppfattning består istället av enheterna det manifesta och det icke manifesta. Till det manifesta hör allt som är eller har blivit uppenbart för våra sinnen, ett slags oändligt utvidgat nu, där allt som "har hänt" fortfarande är med i skapandet av tillvaron. Till det icke-manifesta hör tankar, drömmar, längtan, minnen och sägner, dvs. allt som kan hänföras till inre mentala processer. Det icke manifesta rör sig mot det som vi kallar framtiden. Det strävar efter att manifesteras liksom blomman som ännu ligger icke manifest i fröet, längtar efter att bli till. Hopis gör ingen skillnad mellan materia och ande. Allt är liv. Det som vi kallar själ omskriver Hopis med "det som förnims i hjärtat". Här avses inte bara människans hjärta utan lika mycket i växternas, djurens och tingens "hjärta".⁹

Indianfolk i centrala Anderna har uppmärksamats för den överväldigande biologiska mångfalden som genereras genom deras sätt att bruka jorden. Förklaringen sägs ligga i deras natursyn. Grundmetaforen är livets väv. Marken ses som en form av liv. Berg, floder, vind och stjärnor är andra former av liv – vid sidan av djur, växter och människor. De olika formerna av liv när varandra ömsesidigt, så att alla kan återskapas. Man skiljer inte på ande och materia och gör inte heller som vi någon åtskillnad mellan levande och inert.¹⁰ Eftersom man inte har begreppet "framsteg" så strävar man inte som i vår växtförädling efter att ersätta gamla sorter med nya, bättre. De nya sorterna ses som nya familjemedlemmar som välkomnas att samexistera med de gamla. Följden är att det finns inte mindre än

3 000 potatissorter i Anderna, något som överraskat experterna. ”Den västerländska människan har förlorat förmågan att låta naturen nära henne”, menar företrädare för den Andinska världsbilden. För att kunna föra samtal med medvarelserna i livets väv behöver man ”tona in” den andras signaler och följa det som den andra rekommenderar. Den som gör sig tillgänglig för detta subtila samtal blir också närd och understödd.¹¹

Vårt begrepp ”ägande” har ingen motsvarighet hos de naturnära kulturerna. I lika hög grad som människorna äger marken – äger marken människorna. Relationen innebär ett ömsesidigt givande och tagande. Detta gäller även människor emellan. Att vilja ha allt för egen del, att sätta sig över andra, eller att kräva för mycket från naturen har i de naturnära kulturerna tolkats som ”besatthet”.¹²

Gemensamt för de naturnära kulturerna är synen på tillvaron som en absolut enhet. Man gör ingen uppdelning mellan ande och materia, levande och inert, profant och sakral.¹³

Vissa drag i österländskt tankegods passar också in i den natursyn som jag kallat för Den gemensamma kroppen. Föreställningen om tillvarons absoluta enhet och strävan efter harmoni återfinns inom taoismen. Även här ses jorden, floder, vind och berg som levande. Även här finns djup respekt för icke-mänskligt liv utifrån upplevelsen att vi alla är en del av samma väv.

Men till skillnad från de ovan beskrivna naturnära kulturerna har de stora österländska trossystemen uppstått i teknologiskt och organisatoriskt avancerade civilisationer, som gjort stora energitrag för att bygga städer och monument, med påföljande miljöförstöring, som exempelvis avskogningen i Kina så tidigt som 700–200-talet f Kr. Dessa erfarenheter har haft stor betydelse för Taoismen och Buddhismens roll som det kinesiska ekologiska medvetandet.¹⁴

Den norske filosofen Arne Naess har gett ett av västerlandets viktigaste filosofiska bidrag till Den gemensamma kroppen. Han har bland annat inspirerats av begreppet Ahimsa i den indiska religionen Jainism. Ahimsa står för vördnad inför allt livs helighet. Allt liv tillerkänns rätten att få förverkliga sin egen potential.

Grundtemat i Naess filosofi är den ekologiska insikten ”Allt hänger samman”. I grund och botten är vi alla ett. Problemet är att vi i västerlandet ser oss som skilda både från varandra och från det vi

kallar naturen. Vägen tillbaka går enligt Naess och andra företrädare för ”Djupekologi” genom att vidga känslan av samhörighet (identifikation) till att också omfatta djur, berg, träd, floder och – för den delen – hela kosmos. Den vidgade identifikationen är möjlig, eftersom vi i grunden är ett. Det handlar enligt detta synsätt inte om att ta till sig en tro, utan om att ta sig ur en villfarelse.

Från ett annat håll kommer den brasilianske befrielseeteologen Leonardo Boff till liknande slutsatser. Några citat:

Inte enbart de fattiga och förtryckta ropar efter befrielse utan även vattnet, skogarna, marken. De ropar därför att de är ständigt anfallna. De ropar för att deras självbestämmanderätt och verkliga värde inte erkänns.

[...]

Vi behöver göra klart för oss hur häpnadsväckande det är att vi alls finns till. [...] Vi börjar nu upptäcka att vi tillhör en familj som är skingrad över hela vår Jord. Men familjekänslan är inte total ännu. Vår planetariska katedral är ännu inte fylld av en enad, vördnadsfull, tacksam och fullt utvecklad familj, utan snarast av en grupp rebelliska, omogna och bråkiga barn. [...] Den biologiska utvecklingen har stärkt vår förmåga att tänka och vara kreativa och vår hjärna kan idag [...] på ett ögonblick förändra något som skulle krävt miljoner år för evolutionen att åstadkomma. Detta ger oss ett stort ansvar. Universum och Jorden upplever idag sig själva genom oss, ser sin utsägliga skönhet, hör sin musik, delar med sig av sin mystik, tänker i självinsikt, varseblir sitt inre och älskar allt passionerat. Det är för att göra detta möjligt som människor blivit till. Hittills har vi inte fyllt vår uppgift särskilt väl, inte på grund av att vi är goda eller onda utan snarare därför att vi är omogna och inte medvetna om vår egentliga uppgift.¹⁵

Även från den moderna fysiken kommer inspiration till detta synsätt. Enligt den klassiska fysiska modellen är allt uppbyggt av små autonoma partiklar (atomer). Helheten byggs upp av avskiljbara delar vilkas inbördes spel är lagbundet och förutsägbart.

Men den moderna fysiken visar att den klassiska Newtonska fysiken har giltighet bara i en begränsad skala. På mikronivån (subatomär nivå) och makronivån (astronomisk nivå) framträder en annan bild: Det visar sig inte finnas några minsta

byggstenar av solid materia. Elektronen kan beskrivas både som våg och som partikel, eller som ett växelspel mellan våg och partikel. Man kan inte mäta subatomära partiklars position och rörelse utan att påverka det man vill mäta.^{16, 17}

Kvantmekaniken ger alltså stöd åt tanken att världen inte är så enkel som den mekanistiska världsbilden anger. Tillvaron är inte nedbrytbar i små avskilda delar. Istället framträder en komplex väv av relationer och dynamiska mönster i en helhet som är under ständig förvandling.

I takt med att tekniken ställer oss inför allt svårare etiska frågor upplever allt fler människor den mekaniska världsbilden som otillräcklig. I en artikel ”Holdninger til landbrug og miljø” berättar Anders Borgen följande (egen övers.):

För en tid sedan var det debatt om användningen av människofoster i kosmetikaindustrin. Ett människofoster från en abort räknas inte som någon riktig människa (det är därför det är tillåtet att döda det) och ska därför inte heller begravas på samma sätt som riktiga människor. Men vad kan man göra med dem? Det var inget som förbjöd användningen av fostren till framställning av kosmetika. Det faktum att det var mänsklig vävnad gav särskilda fördelar till vissa former av ansiktskrämer.

Miljömässigt finns inget argument mot denna användning – alternativet är förbränning. Hälsomässigt är det heller ingenting som hindrar, tvärtom är det säkert sundare än de syntetiska ämnen som annars är alternativet. Likväl är vi många, både religiösa och ateister, som anser att det är oacceptabelt; det uppfattas som oetiskt, respektlöst och osmakligt, utan att man kan sätta ord på konkreta argument.

På samma sätt som med användningen av foster i kosmetika, så är vi många, som har en hållning till spridningen av syntetiska ämnen i naturen. Det är oacceptabelt – det hör inte hemma där. Samma hållning ligger till grund för mångas förhållande till utsättning av genetiskt manipulerade växter i naturen.

[...]

Jag vill argumentera för att den avgörande skillnaden går mellan om man tar utgångspunkt i mänsklig nytta eller om man tar utgångspunkt i vad som går emot naturens ordning.

[...]

Det ”naturliga” skapar problem i förhållande till

det vetenskapliga arbetet med ekologin, för vad som är naturligt kan inte definieras vetenskapligt. [...] Vi vet det instinktivt.

Författaren visar att det finns olika synsätt på hur man kan få tillförlitlig kunskap. Den gemensamma kroppen tillerkänner direktupplevelsen/intuitionen/känslorinnets förnuft/hjärtat bästa förutsättningen för att ge tillförlitlig kunskap om tillvarons natur. De ovanstående två synsätten förlitar sig mer på abstrakta kategorier, mätbarhet, upprepningsbarhet, generaliserbarhet och logisk slutledning.

Det pågår idag ett sökande i att utforska tanke-trådar som ingår i det jag här kallat Den gemensamma kroppen. Detta sökande omfattar både experter inom en rad områden, som lekmän. I takt med att människor sätter ord på sina upplevelser och tankar kommer en mångfald av bilder och påståenden att florerat. Vi bör inte låta oss förvirras av denna mångfald. Se i stället alla varianter som försök att uttrycka genuina upplevelser som ord svårligen kan fånga.

Gemensamma drag för detta synsätt kan sammanfattas som:

Tillvaron är en levande enhet.

Tillvaron kan bara till en begränsad del förstås med intellektet.

Liv och död, ande och materia, subjekt och objekt är inte motsatspar utan komplementära bilder av samma verklighet.

Relevant kunskap nås genom hjärtat. Genom hjärtat öppnas också vägen för kommunikation med medvarelserna.

Diskussion

Filosofi och praktiska rekommendationer

Ur ett filosofiskt perspektiv är skillnaden ganska liten mellan de två första synsätten medan skillnaden mellan dessa och det tredje synsättet är avsevärd.

Paradoxalt nog ser bilden annorlunda ut när man gör jämförelsen utifrån ett praktiskt politiskt perspektiv. Där är konflikten tydlig mellan Den outsinliga källan (som förknippas med exploateringsintressen) och Den sköra evighetsmaskinen och Den gemensamma kroppen (som båda förknippas med bevarandeintressen).

En intressant parentes är att det hos vissa företrädare för Den gemensamma kroppen ibland finns en "låt-gå" hållning i frågor som rör miljöskydd som grundar sig i en tillit till att "det som sker är det som ska ske" och till helhetens läkningsförmåga. I dessa fall ligger överraskande nog det första och det tredje synsättet nära varandra.

Kopplingen mellan vilken natursyn man omfattar och vilka politiska rekommendationer man förfäktar är alltså inte enkel och förutsägbar.

Är natursynerna varandra uteslutande?

Någon som läser detta kanske inte kan känna sig hemma i enbart en av de tre natursynerna som jag har kategoriserat. Han/hon kanske föredrar en blandning eller vill invända att kategoriseringen haltar.

Trots att jag är medveten om att varje kategorisering sina svagheter vill jag avråda från att identifiera blandningar och mellanting. Min erfarenhet visar att det istället kan vara fruktbart att se de olika synsätten som delpersonligheter som samexisterar inom oss. Olika natursyn aktiveras beroende på vilken situation vi befinner oss i. Vid en söndagspromenad i skogen aktiveras en viss natursyn, när samma person mäter ut en avverkning aktiveras en annan, osv.

De olika synsätten inom oss kan naturligtvis stå i konflikt med varandra och ett syfte med denna skrift är att höja medvetenheten kring att vi (både sinsemellan och inom var och en av oss) hyser olika bilder.

I stället för att betona dragen av konflikt kan

man välja att betrakta de olika natursynerna som olika fokus på samma verklighet. Den outsinliga källan är tillämplig i de situationer då vår påverkan på naturen är marginell, vilket den också varit under största delen av människans tid på jorden. Den sköra evighetsmaskinen fokuserar den uppgift som mänskligheten för närvarande och mycket akut står inför, nämligen att inte säga av den gren hon själv sitter på. Den gemensamma kroppen fokuserar frågor om mening, avsikt och hur tillvaron ytterst är beskaffad.

Grundmetaforer

Ett sätt att förstå likheter och skillnader mellan de olika synsätten är att studera vilka grundmetaforer de bygger på. Exempel på metaforer är som nämnts är: cirkel, väv, stege, kedja, maskin och organism. Metaforer är förenklade bilder med vilka vi försöker fånga och begripliggöra en komplex verklighet. Det finns anledning att granska de bilder vi använder för att se om de lämpar sig för att beskriva den verklighet som vi vill fånga.

Från organism till maskin

Vår nutida västerländska verklighetsuppfattning går till stor del tillbaka på upplysningstiden då den medeltida organiska världsbilden ersattes av den mekanistiska. Maskinen ersatte organismen som grundmetafor för att förstå natur, människa och samhälle.

Inga Michaeli beskriver den medeltida organistiska världsbilden så här: "Naturen sågs som en levande organism som inte fick skadas. Allt hängde samman i en helhet där delarnas egenskaper bestämdes av helheten, en helhet skapad av Gud. Varje samhällsklass hade sin plats. Hierarki och underordning var något av naturen givet. Man föddes in i ett nätverk av människor, en familj, en släkt, en bygd. Där fanns en given plats och en tänkt livsbana för var och en. Allt hölls samman av Gud som direkt ingrep och övervakade allt."¹⁸

Den mekanistiska bilden beskriver Michaeli så här: "Världen liknades vid en maskin, ett urverk. [...] materian [sågs] som en mängd avskilda atomer som hölls samman av fysikaliska krafter. [...] Partiklarna bygger upp mönster och strukturer och formar helheten. Rörelser finns men de är meka-

niska och kan helt förutsägas. Relationerna mellan partiklarna är enbart externa, de påverkar inte varandras egenskaper eller identiteter. Någon gud behövdes inte längre för att förklara hur världen fungerar.”¹⁹

Övergången från organism- till maskinmetafor var inte smärtfri. När Galileo empiriskt lyckats bevisa Copernicus teori, att solen utgör centrum för vårt solsystem, fick han betala med att dö i husarrest eftersom den nya kunskapen stred mot kyrkans verklighetsbild. Descartes löste konflikten med kyrkan på ett smidigare sätt. Han undslapp kyrkans förföljelse genom att dra en skiljelinje mellan den andliga domänen, som var kyrkans och den fysiska domänen, som bäst kunde förstås genom vetenskapen.²⁰ På samma sätt som kyrkan inte längre skulle ha någon åsikt om hur den fysikaliska världen är beskaffad skulle inte heller vetenskapen ägna sig åt subjektiva själsliga angelägenheter så som avsikt och mening. Denna skiljelinje består än i dag och formar dagens vetenskapsideal där svar endast söks på frågan ”hur?” medan frågan ”varför?” inte anses höra hemma.

Newtons sätt att förhålla sig till konflikten mellan kyrkan och den mekanistiska världsbilden var att föreställa sig en gud som en gång vridit igång det stora urverket, men därefter inte hade så stor roll att spela. Detta var ett steg på vägen mot den sekulariserade världsbilden.

I takt med att tänkare inom andra områden byggde vidare på insikter från fysiken fick maskinmetaforen allt större spridning. Hobbes hävdade att allt, inklusive människor, känslor, tankar och idéer är materiella fenomen som följer naturlagar. Ett påstående som idag knappast väcker samma uppmärksamhet som det gjorde på Hobbes tid.²¹

Från maskin till virvel?

På samma sätt som den organistiska världsbilden dominerade det medeltida samhället, domineras dagens samhälle av ett mekanistiskt synsätt. Detta synsätt ifrågasätts dock allt oftare. Kanske befinner vi oss mitt inne i ett ”paradigmskifte” som blir lika genomgripande som upplysningstidens?

Teorin om öppna dynamiska system tillhandahåller metaforer som hjälper oss att förstå egenskaper hos det levande på ett annat sätt än maskinmetaforen. En enkel form av öppet system är vattenvirveln som bildas när man tappar ur ett badkar. Delarna (vattenmolekylerna) byts ständigt ut, men system-

egenskaperna (virvelns form) bibehålls så länge flödes hastigheten är konstant. Vattenvirveln har en struktur, men den är inte stel och stabil utan i dynamisk balans. De konstanta systemegenskaperna är beroende av ett ständigt flöde.²² På motsvarande sätt är levande system beroende av att genomströmmas av energi och materia för att upprätthålla sina grundläggande egenskaper. Som metafor blir vattenvirveln ett uttryck för livets paradox: förändring som tillstånd. Livet är både flyktigt och konstant.

I ett mekanistiskt perspektiv är helheten summan av delarna, eller resultatet av delarnas spel med varandra. Ett biljardspel med kulor som studsar emot varandra är sinnebild för detta synsätt. Vet man bara tillräckligt mycket om kulorna och de krafter som verkar på dem kan man också förutsäga händelseförlopp. I linje med det mekanistiska perspektivet beskrivs ekonomiska system som resultat av spelet mellan marknadens aktörer och ekosystem beskrivs som produkten av individernas spel.

Vattenvirveln visar en annan bild av helheten. Virveln kan inte begripas genom att studera vattenmolekylerna. Dessa byts dessutom ständigt ut. Summan av vattenmolekylerna kan därför knappast sägas utgöra virveln. Virveln är det sätt på vilket vattenmolekylerna relaterar till varandra, den övergripande formen, helheten. Molekylerna är deltagare i virveln. Helheten föregår delarna.

Natursyn och handling

Man kan fråga sig hur stor roll natursynen egentligen spelar för våra handlingar. Är det så att en viss natursyn leder till ett visst handlande? Hur stor betydelse har vår natursyn i praktiken?

En undersökning i slutet av 90-talet visade att svenskarna har en natursyn som borde lägga grunden för ett miljövänligt beteende. Naturen anses av personerna i undersökningen sätta ramar för människan som hon inte har rätt att överträda. Den tillskrivs egenvärde och beskrivs som meningsfull och intentionell. Det finns inslag av både antropomorfism (att tillskriva icke-mänskligt liv mänskliga egenskaper), animism (allt är besjälade) och teleologi (allt har ett ändamål). Men samma undersökning visar att glappet mellan natursyn och handling är stort och de mest kunniga om miljöfrågor var häpnadsväckande nog de som var minst handlingsberedda.²³

Medan Uddenberg menar att kopplingen mellan

naturesyn och handling är svag argumenterar Herta Hansson för att den är obefintlig.²⁴ Herta Hanssons artikel är ett svar på en klassisk artikel i Science 1967 där historikern Lynn White argumenterade för att kristendomens människocentrerade världsbild banat väg för en samvetlös exploatering av naturen.

Denna beskrivning håller inte Hansson med om. Hon hävdar att förkristna föreställningar om en besjälad natur inte innebar något hinder för människans manipulerande och exploaterande av naturen och att såväl förkristen magi som medeltidens alkemiska experiment var uttryck för strävan efter att behärska och manipulera naturen. Enligt Hansson har religion, livsåskådning och naturesyn ingen betydelse för vårt sätt att hantera naturen utan vårt praktiska handhavande styrs av andra krafter. Vilka dessa är och hur vi i så fall ska komma åt människans naturdestruktiva beteende går hon inte in på.

Det Hansson visar om animismen är intressant men jag drar en delvis annan slutsats än hon.

Att animismen historiskt inte visat sig vara någon garanti mot miljöförstöring säger i sig inte något om motsatsen. Dvs. det kan ändå vara så att kristendomens förtingligande av naturen berett vägen för än värre miljöförstöring. Detta går Hansson inte in på.

Ändå pekar Hansson på någonting som är att ta på allvar: Införandet av en ny religion, ideologi eller trossystem inte är lösningen för miljöproblemen, åtminstone ingen tillräcklig lösning. Att anamma åsikten om att tillvaron är besjälad är ingen garanti för miljövänliga handlingar. Men jag vill inte som Hansson stanna i denna molokna slutsats utan vill istället föreslå en väg framåt:

Vad vi behöver mer än en ny religion eller ideologi är andliga och känslomässiga erfarenheter och färdigheter. Istället för nya intellektuellt ”andliga” övertygelser av det ena eller andra slaget behöver vi odla vår inkännande förmåga och vidga känslens förnuft, något som i sin tur kräver stunder av överksamhet och tystnad samt en icke-värderande attityd. Att arbeta för att skapa ett sådant utrymme innebär inget mindre än att skapa en ny kultur.

Viktiga steg på vägen är att göra oss medvetna om de olika röster som talar inom oss utan att fördöma. Att erkänna att vi i handling förnekar konsekvenserna av de värderingar som vi säger oss hysa är också ett viktigt steg. Vi behöver tala med varandra om våra grundantaganden vad gäller naturen och bör inte låta oss förskräckas ifall det vi upptäcker beträffande vår naturesyn är både osammanhängande och motsägelsefullt.

Litteratur

Arby, Gunhild, Ett himla liv om kyrkans naturesyn, Miljöaktuellt 10/2001.

Asplund, Johan, Ekosofi – en postpositivistisk tankeform, i antologin: Teorier om framtiden, Liber 1985.

Boff, Leonardo, Cry of the earth, cry of the poor.

Borgen, Anders, Holdninger til landbrug og miljø. Artikel på www.agrologica.dk

Bothmer, Stefan, Naturesyn hos studenter och lärare vid Sveriges lantbruksuniversitet, Pedagogiskt utvecklingsarbete nr 14, Uppsala 1993.

Cahen, Harley, Against the Moral Considerability of Ecosystems, Environmental Ethics Vol 10, 1988.

DNS, LRF och Ekologiska lantbrukarna, Den livsviktiga näringen. En rapport om kretsloppsprincipen och jordbruket. (red. H. Helmfrid). 1993

Du Nann, Winter, Deborah, Ecological Psychology – Healing the Split Between Planet and Self.

Frängsmyr, Tore, Paradiset och vildmarken – studier kring syn på naturen och naturresurserna. Liber förlag, 1984.

Frängsmyr, Tore, Framsteg eller förfall – Framtidsbilder och utopier i västerländsk tanketradition, 1990.

Fox, Warwick, Toward a Transpersonal Ecology – Developing New Foundation for Environmentalism, Centre for Environmental Studies, University of Tasmania, Australien.

Hansson, Herta, Animismen, kristendomen och den ekologiska krisen, Insikt och handling vol 17.

Hermele, Kenneth, Ekonomerna, Tillväxten och Miljön, Carlssons, 1995.

Hjort, Anders, Svedin, Uno. Jord – Människa –

- Himmel – några lärdes syn på naturen i de stora kulturerna. Liber, 1985.
- Holmberg, John, Resursteoretiska principer för en bärkraftig utveckling, Chalmers 1992.
- Hultman, Gunilla, Livets väg – en bok om Hopi-indianerna, Nordsteds.
- Isberg, Roger, Färd – möte människa natur, Sjöviks folkhögskola, 1991.
- Jarlöv, Lena, Grönska på ålderns höst, Dalarnas Forskningsråd, 2001.
- Jeffner, Anders och Nils Uddenberg (red), Biologi och Livsåskådning, Natur och Kultur, 1994.
- Kleberg, Carl-Johan, Promoting Cultural Research for Human Development, konferensrapport från den mellanstatliga konferensen "The Power of Culture", Stockholm, 30 mars-2 april, 1998
- Lagerroth, Erland, Naturvetenskapen som ideologi, Ordfront magasin april 2003.
- Lindholm, Solveig, Helhet och mångfald – Det ekologiska lentbrukets bärande idéer i relation till miljöetisk teori, Doktorsavhandling, SLU, 2001.
- Lovelock, James, Gaia – Planeten Jorden, Natur och Kultur 1991.
- (Lundhem, Stefan, Natursyn och miljövärdningsfilosofi, Kompendium, Sveriges Lantbruksuniversitet, avd. f. Jordbruksekologi, 1990.)
- Michaeli, Inga, På jakt efter en världsbild med fördjupad människosyn, Facta & Futura 1/1993.
- Michaeli, Inga, Tankefigurer och kunskap, i antologin: Kunskap, erfarenhet och intuition, FoU-Skåne skriftserie 2002:2.
- Naess, Arne, Ekologi, Samhälle och livsstil, LTs förlag 1981.
- Naess, Arne, Ökosofiske synpunkter på jordbrukets driftsformer, ur: Jordbruket och vår miljö, Stad och Land, Rapport 22, Sveriges Lantbruksuniversitet. År?
- Naess, Arne, Livsfilosofi, 2000.
- Orrskog, Lars, De gamla sanningarna är förbrukade och de nya ännu inte formulerade, i antologin Planera för en bärkraftig utveckling, Byggeforskningsrådet 1993.
- Pettersson, Olle, Odlingen, Naturen och Människan, Sveriges lantbruksuniversitet, Aktuellt 427, Uppsala 1994.
- Piltz, Anders, Jag tror för att förstå, SvD 10 nov 2002.
- Porritt, Jonathan, Fragile Freedom, ur: Seeing Green, Oxford, New York, Basil Blackwell Inc.
- Radetzki, Marian, Tillväxt och Miljö, 1990.
- Ramirez, José Luis, Förnuft som plats för känsla, i antologin: Plats för känsla, Byggeforskningsrådet 1994.
- Regan, Tom, Djurens rättigheter – En filosofisk argumentation, 1983.
- Rengifo Vásquez, Grimaldo, Culture and biodiversity in the Andes, Forest Trees and People Newsletter No 34, 1997.
- Robèrt, Karl-Henrik, Det Nödvändiga Steget, 1992.
- Rydén, Lars, Historien som framtidens spegel, Vår lösen 5-6/86.
- Strömbom, G (1999) Människans relation till naturen – Miljöengagerade människors tankar och reflektioner, Högskolan i Halmstad
- Sundqvist, Göran, Naturvetenskap och miljöproblem. Varför är forskarna oeniga?, ur: Vest, nr 13, 1989.
- Svenska Naturskyddsföreningen, Långt borta eller nära – om vårt förhållande till naturen, årsbok 2000.
- Söderbaum, Ingela (red), Plats för känsla – Samhällsplanering och mening, Byggeforskningsrådet 1994.
- Sörlin, Sverker, Naturkontraktet – om naturumgängets idéhistoria, Carlssons.
- Sörlin, Sverker, Anders Öckerman, Jorden en ö - en global miljöhistoria, Natur och kultur, 1998.
- Tunström, Martin, Bör Djurens rätt finnas i nämnderna? Barometern, okt 2002.
- Uddenberg, Nils, Natursyn och handling, Linköpings Universitet Tema Hälsa och samhälle, 1998.
- Wagner, Ulla, På naturens villkor – ett antropologiskt perspektiv, Folkens museum, Stockholm 1990. (White, Lynn, The Historical Roots of our Ecological Crisis. Science 155, 10 March 1967.)
- Wiman, Ingela, Natursyn i förändring, Bygd och Natur, årsbok, 1988.
- Worster, Donald, De ekologiska idéernas historia, SNS Förlag, 1996.
- Wright, Georg Henrik, Vetenskapen människan och miljön, Sveriges lantbruksuniversitet, 1991.

Hänvisningar

- 1) Mead, 1932, citerad i Asplund, Johan, Ekosofi.
- 2) D. Bohm, citerad i Michaeli, Inga, På jakt efter en världsbild med fördjupad människosyn.
- 3) Till exempel ryms inom kristendomen hela spännvidden av uppfattningar från att det är människans uppgift att tämja den onda naturen till den kristna förvaltarskapstanken.
- 4) Från bilden av människan placerad överst på evolutionens steg till Darwins egen formulering i "The Origin of Species": "Ett nätverk av komplicerade relationer som utvecklar allt högre grad av komplexitet". (Thomson, J Arthur vid föreläsning på Darwin jubileet 1909, citerad av Glacken, Clarence J, Västerländsk kultursfär, i antologin: Anders Hjort, Uno Svedin, Himmel Människa Jord)
- 5) Lagerlöf, Selma, Gösta Berlings Saga 1891, återgiven i: Naturskyddsföreningens årsbok, Långt borta eller nära – om vårt förhållande till naturen.
- 6) Radetzki, Marian, Tillväxt och Miljö.
- 7) Robèrt, Karl-Henrik, Det Nödvändiga Steget.
- 8) DNS m fl. Den livsviktiga näringen en rapport om kretsloppsprincipen och jordbruket. (Kan beställas från Det Naturliga Steget)
- 9) Hultman, Gunilla, Livets väg – en bok om Hopi-indianerna.
- 10) Inert betyder överksam eller trög. Jag föredrar att använda detta ord framför ordet dött när jag beskriver de naturnära kulturernas synsätt. I mänskligt tidsperspektiv synes bergen överksamma, rentav döda. I ett längre tidsperspektiv vet vi att berg föds, växer, åldras och transformeras analogt med allt annat levande, bara det att processen är "trög".
- 11) Rengifo Vasquez, Grimaldo, Culture and biodiversity in the Andes.
- 12) Wagner, Ulla, Naturnära folk och samhällen.
- 13) Wagner, Ulla, Naturnära folk och samhällen.
- 14) Tuan, Yi-fu, Kinesisk miljösyn – ett komparativt perspektiv, i Hjort och Svedin (red) Jord Himmel Människa.
- 15) Boff, Leonardo, Cry of the earth, cry of the poor.
- 16) Michaeli, Inga, Tankefigurer och kunskap.
- 17) Du Nann Winter, Deborah, Ecological Psychology, Healing the Split Between Planet and Self.
- 18) Michaeli, Inga, Tankefigurer och Kunskap.
- 19) Michaeli, Inga, Tankefigurer och Kunskap.
- 20) Du Nann Winter, Deborah, Ecological Psychology – Healing the Split Between Planet and Self, s 293.
- 21) Exempelvis är det kännetecknande för vår kultur att beskriva själsliga tillstånd i termer av halter av signalsubstanser.
- 22) Michaeli, Inga, Tankefigurer och Kunskap.
- 23) Uddenberg, Nils, Natursyn och Handling.
- 24) Natursyn och hållbarhet av Hillevi Helmfrid

LANTBRUKARNAS
RIKSFÖRBUND

FOLKRÖRELSE RÅDET

*Hela Sverige
ska leva!*

Hållbara bygger

EUROPEISKA UNIONEN
Svenska jordbruks- och
skogsbruksbyrån